

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het ANC tussen bevrijdingsbeweging en regeringspartij

Kessel, W.M.J. van

Citation

Kessel, W. M. J. van. (1991). Het ANC tussen bevrijdingsbeweging en regeringspartij. *Internationale Spectator*, 45(5), 305-311. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4690>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4690>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het ANC tussen bevrijdingsbeweging en regeringspartij

INEKE VAN KESSEL

De eerste conferentie van het ANC op Zuidafrikaanse bodem sinds 1959 had een triomfantelijke thuiskomst moeten worden. Na dertig jaar ballingschap en ondergronds verzet zou de bevrijdingsbeweging zich nu kunnen manifesteren als de regeringspartij van de toekomst. Als datum voor deze conferentie was de 16de december gekozen: een dag, geladen met dubbele symboliek. Op Geloftedag herdenken de Afrikaners de Slag bij de Bloedrivier, waar de Voortrekkers een nederlaag toebrochten aan het numeriek veel sterkere Zoeloe-leger van koning Dingaan. Bovendien is de 16de december een heroïsche dag op de kalender van het ANC: deze dag markeert het begin van de gewapende strijd in 1961.

Maar de 1.600 afgevaardigden die van 14 tot 16 december 1990 bijeenkwamen in een conferentiecentrum in Soweto hadden weinig oog voor symboliek. De aandacht ging evenmin uit naar blauwdrukken voor regeringsprogramma's. De overheersende zorg gold de versterking van de positie van het ANC in de overgangperiode. Hoe te voorkomen dat de regering-De Klerk de agenda blijft bepalen; hoe moest het ANC greep krijgen op het tempo, de inhoud en de richting van het onderhandelingsproces? De conferentie had haar euforische momenten, zoals de binnenkomst van voorzitter Oliver Tambo, leunend op een wandelstok maar voldoende hersteld van zijn beroerte om een gedegen redevoering van bijna een uur af te steken. Maar, zoals vice-voorzitter Nelson Mandela opmerkte, de stemming werd toch vooral gekenmerkt door vele uitingen van 'scherpe kritiek' en 'niets ontziend zelf-onderzoek'. Een aanzienlijk deel van Mandela's slotrede was gewijd aan een zelfverdediging tegen 'misplaatste kritiek' op zijn vertrouwelijke contacten met de Zuidafrikaanse regering. Met enig zelfbeklag stelde hij vast dat er nauwelijks een woord van lof was geuit aan het adres van de leden van het National Executive Committee (NEC), het ANC-bestuur.

Wat was er met het ANC gebeurd in de eerste tien maanden van zijn terugkeer als legale politieke beweging, na de spectaculaire rede van president F. W. de Klerk in februari 1990? Tekenen van onvrede waren al eerder zichtbaar geworden. Vanuit de achterban

kwam kritiek op de falende communicatie tussen het ANC-hoofdkantoor in Johannesburg en de regionale en plaatselijke afdelingen, op het gebrek aan interne democratie, op de grote afstand tussen de leiding, die geheel leek op te gaan in onderhandelingen met de regering en in post-apartheidsconferenties, en de aanhangers in de *townships*, waar intussen honderden doden vielen in een bloedige en chaotische machtsstrijd. Had het ANC al niet te veel concessies gedaan aan een regering die haar beloften maar gedeeltelijk nakwam en die haar politiemacht niet in toom wist te houden?

Toch kwam de intensiteit van de woede en de frustratie onder de afgevaardigden nog als een verrassing. Nadat Tambo in zijn openingsrede had opgeroepen tot een herziening van het ANC-standpunt inzake sancties, voorspelden de zaterdagbladen vol vertrouwen dat een versoepeling van de sancties ophanden was. Als zulk een gezaghebbend leider een nieuwe strategie aanpreef, zou de conferentie toch zeker volgen. De kranten waren vol lof over het nieuwe realisme en pragmatisme van de ANC-leiding. Maar de afgevaardigden wilden er niets van weten. Ze besloten tot handhaving van het sanctiepakket en wilden alleen ruimte maken voor een selectiever toepassing van de academische en culturele boycot.

De argumenten voor een nieuwe benadering waren niettemin overtuigend opgesomd in een van de conferentiedocumenten.¹ Daarin stelde buitenland-secretaris Thabo Mbeki dat het ANC geen achterhoedegevecht zou moeten leveren voor de handhaving van sancties. Voor en na zouden de sancties toch afbrokkelen, wat de indruk zou wekken dat de regering een overwinning op het ANC had behaald. Beter kon het ANC het initiatief naar zich toe trekken en de internationale gemeenschap een uitgewerkt programma voorleggen voor een selectieve de-escalatie van de sanctiecampagne. In dat kader zou het ANC dan in overleg met het bedrijfsleven medezeggenschap moeten verwerven over investeringsbesluiten, opdat meer geld beschikbaar komt voor de bevordering van werkgelegenheid, huisvesting, onderwijs en gezondheidszorg.

De juistheid van die redenering werd die zelfde dag

Mevr. drs. I. van Kessel is verbonden aan het Afrika Studiecentrum te Leiden.

(1) *Managing the period of transition*, National Consultative Conference 1990.

nog aangetoond. Nog geen uur nadat de ANC-conferentie had besloten tot handhaving van sancties, nam de EG-top in Rome het besluit tot intrekking van het verbod op nieuwe investeringen. De fout van de ANC-top zat niet in de argumentatie, maar in falende communicatie met de eigen aanhang, die volstrekt onvoorbereid was op een dergelijke ommezwaai. Nadat sancties jarenlang waren gepresenteerd als geloofsartikelen, die boven elke discussie waren verheven, kon nauwelijks worden verwacht dat de leden nu opeens zouden overgaan op een discussie over sancties als tactisch middel. Het sanctiedebat was tekenend voor het dilemma waarvoor het ANC zich ziet geplaatst: hoe kan de roep om meer overleg en verantwoordingsplicht van de leiders ten opzichte van de leden worden verzoend met de noodzaak van tactische flexibiliteit in de onderhandelingen met de regering?

In het nu bovengronds opererende ANC botsen twee heel verschillende politieke culturen: de hiërarchische bevelsstructuur van de leiding, die overwegend bestaat uit pas teruggekeerde ballingen en onlangs vrijgelaten gevangenen, en de chaotische wereld van plaatselijke organisaties met hun idealen van basisdemocratie. De boodschap van de conferentie aan de leiding was duidelijk: steun voor een regeling via onderhandelingen, maar ook een krachtiger opstelling tegenover de regering en meer democratie binnen de beweging.

De problemen waarvoor het ANC zich in deze overgangsfase ziet geplaatst, vallen in drie categorieën uiteen: organisatie, strategie en het aangaan van nieuwe bondgenootschappen. Er moet een *organisatorische formule* worden gevonden om vier segmenten te laten samensmelten tot één beweging: de ballingen, de voormalige politieke gevangenen, het ondergronds verzet dat binnen Zuid-Afrika heeft geopereerd en de aanhang van met het ANC verwante organisaties, zoals het United Democratic Front (UDF). Bij de *herziening van de strategie* moet een nieuw evenwicht worden gevonden tussen de 'vier zuilen van de bevrijdingsstrijd': gewapende strijd, massale mobilisatie, ondergronds verzet en het internationaal isoleren van Zuid-Afrika.

Het ANC en de Nasionale Party zijn beide op zoek naar *coalitiepartners* om hun positie aan de onderhandelingstafel te versterken. In een beschouwing over de vorming van tactische bondgenootschappen wijst het ANC-blad *Mayibuye* op de potentieel vórstrekkende gevolgen. Als het ANC zijn tactische partners ook wil zoeken bij delen van het bedrijfsleven en in de blanke gemeenschap, dan moeten de oude zekerheden opnieuw worden doordacht. 'Our definition of South African society and the nature of the ruling

class will determine whether we still see the struggle as a national democratic revolution, the main content of which is the liberation of the black people, and Africans in particular. Or would we, in the context of negotiations, talk about reform as our approach?'²

Organisatorische problemen

In augustus 1990 achtte Pallo Jordan, hoofd van de afdeling voorlichting van het ANC, het nog 'denkbaar' dat voor het eind van het jaar een streefcijfer van vier miljoen leden gehaald kon worden.³ Later werd het streefcijfer bijgesteld tot het bescheidener aantal van één miljoen. Maar volgens een mededeling op de december-conferentie waren er op dat moment niet meer dan 300.000 leden ingeschreven.

Toen het NEC in het najaar besloot tot uitstel van de oorspronkelijk geplande nationale conferentie tot juni 1991, werd de teleurstellende stand van de ledenwerving, samen met de gebrekkige staat van de voorbereidingen, als reden genoemd. In plaats van een nationale conferentie werd in december een consultatieve conferentie gehouden, wat betekende dat de afgevaardigden wel het beleid konden bespreken, maar geen nieuwe leiding konden kiezen. De 36 leden van het huidige NEC maken allen deel uit van de groep teruggekeerde ballingen, en zijn overwegend onbekenden voor de ANC-leden binnen Zuid-Afrika. Vooral ANC-leden in Zambia en Zimbabwe hadden op uitstel van de bestuursverkiezingen aangedrongen. Tegen eind 1990 waren slechts enkele honderden van het totale aantal ballingen – de schattingen lopen uiteen van 20.000 tot 35.000 – gerepatriëerd. Nu de verkiezing tot juni 1991 is uitgesteld, hebben ze meer kans hun stem te laten horen. Naar verluidt is vooral het middenkader van het ANC in ballingschap erop uit om heel wat 'dood hout' uit het bestuur te snoeien.

In iedere geval zal de nieuwe leiding een betere afspiegeling moeten zijn van de feitelijke samenstelling van de beweging. Er is een gapende generatiekloof tussen top en basis. De gemiddelde leeftijd van de toonaangevende leiders in het ANC is 72 jaar. Wel zijn enkele tussentijdse maatregelen getroffen om ex-Robbeneilanders als Nelson Mandela, Walter Sisulu en anderen in de bestuursorganen op te nemen. Het beleid wordt uitgestippeld in een uitgebreide NEC, waarvan ook ex-politieke gevangenen en vertegenwoordigers van de 14 ANC-regio's deel uitmaken.

Waarom is het ANC er tot dusver niet in geslaagd

(2) 'Grappling with the real issues', in: *Mayibuye*, vol. 1, no. 3, blz. 4-8.

(3) *The Star*, 6 augustus 1990.

zijn wijdverbreide populariteit in een massaal leden-tal om te zetten? ANC-functionarissen geven zelf grif toe dat de beweging werd overrompeld door haar legalisering. Voorzitter Oliver Tambo, door een be-roerte uitgeschakeld, werd begin 1990 vervangen door de weinig slagvaardige secretaris-generaal Al-fred Nzo. De omwenteling in Oost-Europa had tot gevolg dat de financiële steun uit deze landen vrijwel wegviel. De slopende internationale tournees van Mandela door vijf werelddelen dienden niet alleen de versterking van het internationaal prestige van het ANC, maar ook het meer prozaïsche doel van fond-senwerving. De meeste beloften van geldelijke steun zijn tot dusver evenwel nog niet in klinkende munt omgezet.

De ineenstorting van het socialistische model heeft binnen het ANC tot aanzienlijke ideologische ver-warring geleid, juist op een tijdstip waarop de bewe-ging een concreet en coherent sociaal-economisch alternatief voor de huidige extreme ongelijkheid moet formuleren. Het ANC is weliswaar een nationa-le bevrijdingsbeweging en geen socialistische partij, maar zijn bondgenoten van de South African Com-munist Party (SACP), tot voor kort een van de laatste bolwerken van communistische orthodoxie, speelden en spelen een toonaangevende rol. Voor velen in het ANC golden de landen van Oost-Europa, in het bijzonder de DDR, als een navolgenswaard model. Zelfs na de val van de Berlijnse Muur hielden tal van kaderleden vast aan de onwankelbare oude zekerhe-den. In zijn voorwoord bij een nieuwe uitgave van het *Freedom Charter*, gepubliceerd in het voorjaar van 1990, prijst Harry Gwala, voorzitter van de ANC-regio Natal Midlands, de 'volksdemocratieën' van Oost-Europa en zet ze tegenover de oude 'bourgeois democratieën', die slechts 'het eigendom van de heer-sende klasse' zijn.⁴

De legalisering van het ANC had, paradoxaal ge-noeg, een demobiliserende uitwerking op veel men-sen: het gevoelen was dat men de zaken nu wel aan het ANC kon overlaten. De aanhoudende gevechten in Natal en de geweldsexplosies medio 1990 in de *townships* rond Johannesburg hebben de oprichting van ANC-afdelingen sterk bemoeilijkt. Het geweld sloeg over van Natal naar de industriegordel van de Witwatersrand nadat Inkatha zich had omgevormd van culturele beweging van de Zoeloe-natie tot een landelijke politieke partij, de Inkatha Freedom Par-ty. Daarmee was Inkatha nu ook op nationaal niveau een openlijke politieke rivaal van het ANC gewor-den. In afgelegen streken als het platteland van Noord-Transvaal is het besef dat het lidmaatschap van het ANC niet langer verboden is, nog lang niet overal doorgedrongen.

Maar voor andere organisatorische problemen draagt het ANC ook een eigen verantwoordelijkheid. De interne communicatie was uiterst gebrekkig. De leden werden niet geraadpleegd en vaak zelfs niet ingelicht over ingrijpende beleidswendingen die wa-ren uitgedacht in het hoofdkantoor in Johannesburg. Het is wellicht een verstandige onderhandelingsstra-tegie om te bouwen aan een brede alliantie onder ANC-leiding en daarin ook *bantustan*-leiders te be-trekken, die anders mogelijk in het regeringskamp zouden belanden. Maar er is veel kwaad bloed gezet door ANC-functionarissen die zich rechtstreeks naar de 'regerings'-gebouwen in *bantustan*-hoofdsteden spoedden, met voorbijgaan aan plaatselijke ANC-structuren. In het thuisland Venda boycotte het plaatselijk Youth Congress een gezamenlijk optreden van de landelijk coördinator van het ANC, Steve Tshwete, met Venda's nieuwe president-generaal Gabriel Ramushwana. De vertrouwelijke besprekin-gen hebben ook veel verwarring gesticht, omdat deze *bantustan*-leiders – voorheen verguisd als marionet-ten van het apartheidsregime – nu de indruk konden wekken de zegen van het ANC te hebben verkregen om op hun post te blijven. In Natal liep het ongenoe-gen zo hoog op, dat de regionale ANC-leiding ten slotte moest toezeggen dat zonder vooroverleg met de leden geen nieuwe besprekingen met de Inkatha-beweging zouden worden gevoerd.

Ook binnen de vakcentrale COSATU (Congress of South African Trade Unions) is veel kritiek op het gebrek aan overleg met de 'basis'. Een COSATU-conferentie over een *Workers Charter*, een 'handvest voor de arbeiders' als onderdeel van de toekomstige grondwet, gaf een duidelijk signaal naar de ANC-top dat besluiten niet genomen kunnen worden over de hoofden van de mensen heen. Men verlangde een regelmatige verslaglegging en een verantwoor-dingsplicht.

Sinds augustus vorig jaar zijn in de *townships* rond Johannesburg vele honderden doden gevallen in chaotische veldslagen tussen ANC- en Inkatha-aan-hangers, tussen trekarbeiders en vaste bewoners, tussen Zoeloes en Xhosa's. Het lokale middenkader van het ANC probeerde wanhopig een eind te maken aan het bloedvergieten, maar de top liet zich nauwe-lijks zien. Omdat de schijnwerpers altijd gericht zijn geweest op enkele bekende leidersfiguren, kregen lagere goden geen voet aan de grond. De mensen in de *townships* voelden zich in de steek gelaten. Plaat-selijke ANC-kaderleden durfden de confrontatie met de mensen uit de *townships* soms nauwelijks aan. Ze

(4) *Freedom Charter*, uitgegeven door de Release Mandela Campaign, Johannesburg, juni 1990.

hadden geen antwoord als woedende en wanhopige bewoners bescherming en wapens eisten.

'Generally speaking, the image of unbreakable strength the movement had nurtured and earned over the years was dented', schreef Andrew Mapheto, ANC-coördinator voor de Witwatersrand, in een openhartige analyse. 'Instead, people felt the ANC was displaying a political paralysis and had fallen prey to De Klerk's sweet talk (...). The biggest obstacle in our attempts to interact more meaningfully in most situations was the lack of an organised base upon which we could rely in most communities.'⁵

Waarom waren er geen organisatiekernen? Kon het ANC dan niet terugvallen op het hecht netwerk van 'grassroots'-organisaties, zoals de 'civics', de bewonerscomités in de *townships*, die zich eerder al hadden georganiseerd onder de paraplu van het United Democratic Front? De meeste *civics* worden geleid door sympathisanten of leden van het ANC, maar er zijn talloze voorbeelden van wrijvingen tussen *civics* en plaatselijke ANC-afdelingen. Na de legalisering van het ANC werden plaatselijke vertegenwoordigers in eerste instantie niet gekozen, maar benoemd. Vaak benoemde het hoofdkantoor *outsiders*, die weinig inlevingsvermogen hadden wat betreft de plaatselijke verhoudingen. Benoemingen vonden lang niet altijd plaats op basis van bekwaamheid, maar veelal als beloning voor het ondergaan van langdurige gevangenisstraffen, inspanningen in het ondergronds verzet of wapenfeiten in ballingschap. Vaak namen de bestaande organisaties daar aanstoot aan. Formeel maakten ze weliswaar geen deel uit van het ANC, maar veel *civics*, jeugd- en vrouwengroepen en plaatselijke activisten in UDF-verband beschouwden zichzelf toch als behorend tot een binnenlandse vleugel van het ANC. In veel gevallen meenden UDF-activisten dat hun het recht toekwam het lokale ANC-bestuur te kiezen. Waar de benoemingen tot stand kwamen in overleg met plaatselijke organisaties, bleven problemen meestal uit, maar als onpopulaire figuren werden benoemd, konden de spanningen hoog oplopen. Soms maakten de nieuw-benoemde ANC-bestuurders zich veel vijanden door arrogant en autoritair gedrag. Een extreem voorbeeld was te zien in Butterworth in Transkei, waar UDF-leden een protestdemonstratie hielden buiten de hal waar de ANC-afdeling werd opgericht; de politie werd te hulp geroepen om ANC-leden te beschermen. Deze problemen werden in de loop van het jaar gedeeltelijk opgelost, naarmate de benoemde functionarissen voor gekozen regionale en plaatselijke besturen plaatsmaakten.

Conflicten ontstonden ook daar waar de autonomie van de *civic* in het geding was. In strijd met het

officiële ANC-beleid eisten sommige overijverige plaatselijke ANC-functionarissen dat alle bestuursleden van de *civic* ook lid van het ANC zouden worden. *Civics* hebben een centrale rol gespeeld in het UDF, maar dat betekent niet dat het ANC nu eenvoudig de oogst kon binnenhalen. In Kagiso bijvoorbeeld, een *township* ten westen van Johannesburg, trekken vergaderingen van de *civic* gewoonlijk duizenden bewoners, terwijl de oprichting van een ANC-afdeling meermalen moest worden uitgesteld omdat het noodzakelijk minimum van honderd leden niet werd gehaald. Kennelijk heerst het gevoel dat een *civic* dicht bij de bewoners staat en iets concreets te bieden heeft op het vlak van huren, water, elektriciteit en openbaar vervoer, terwijl het ANC zich met abstracte politieke discussies bezighoudt.

Ook was er kritiek op de benoeming van Winnie Mandela tot hoofd van het ANC-departement voor sociale zaken, en op haar verkiezing, zonder schriftelijke en geheime stemming, in het regionaal bestuur van het ANC in Zuid-Transvaal. De kritiek gold zowel het ontbreken van democratische procedures als de omstreden persoon van Winnie Mandela.

De onvrede is niet beperkt tot de aanhang binnen Zuid-Afrika. Gemeenschappen van ballingen in Zambia en Zimbabwe klagen dat er geen antwoord komt op hun memoranda aan het hoofdkantoor in Johannesburg. De strijders van *Umkhonto we Sizwe*, het guerrillaleger van het ANC, menen dat zij gekend hadden moeten worden in de opschorting van de gewapende strijd.

Deze litanie van klachten over het ANC zou overigens niet de indruk moeten wekken dat binnenslands opererende massabewegingen als het UDF altijd voorbeelden van interne democratie zijn geweest. De leiding van het UDF is ook vaak beticht van kliekvorming, van besluitvorming in kleine kring en van buitensporige geheimzinnigheid omtrent de financiën. Overheidsrepressie en noodtoestand noopten tot voorzichtigheid, maar werden ook wel aangegrepen ter rechtvaardiging van weinig democratische procedures. Nergens nam de concentratie van macht in de handen van een groepje individuen zulke extreme vormen aan als in Natal, waar tal van beschuldigingen en geruchten rondzingen over een 'cabal', een kleine kongsi die een heel netwerk van invloedssferen heeft gespannen. De beschuldigingen spitsen zich toe op een handvol ambitieuze lieden, die zich eerst meester hebben gemaakt van sleutelposities in het Natal Indian Congress (een van de oprichters van het UDF), om vervolgens vanuit die machtsbasis op het

(5) Andrew Mapheto, 'The Violence: a view from the ground', in: *Work in Progress*, 69, september 1990, blz. 5-8.

UDF in Natal greep te krijgen. Het UDF is daarmee kwetsbaar geworden voor het verwijt dat het door Indiërs wordt overheerst. Juist Inkatha brengt deze beschuldiging soms op weinig subtiële wijze in stelling.

In Natal lijdt het ANC onder een gebrek aan plaatselijke leiders in de Afrikaanse gemeenschappen, waardoor crisisbeheersing in de conflictzones rond Durban en Pietermaritzburg des te moeilijker is geworden. Er zijn nauwelijks mensen beschikbaar die ter plaatse voldoende gezag hebben om enige discipline te kunnen afdwingen bij de bendes jeugdige 'comrades', die goeddeels op eigen houtje opereren in de strijd tegen Inkatha. Het ontbreken van Afrikaans middenkader in Natal is deels het gevolg van de dominerende positie van het Natal Indian Congress, al speelt ook de angst voor Inkatha hier een rol.

Nergens anders in Zuid-Afrika heeft het nu bovengrondse ANC zoveel distantie in acht genomen tot het UDF als in Natal. De nieuw-benoemde regionale ANC-leiders hebben zich zeer ingespannen om dit 'cabal' buiten spel te zetten. Niet één enkel lid van het UDF-bestuur werd gekozen in het regionale ANC-bestuur voor Zuid-Natal. Het is overigens opvallend dat verscheidene prominente leden van het 'cabal' vervolgens wel opdoken in de leiding van de South African Communist Party (SACP) in Natal.

Samenvattend kan worden gesteld dat de leden een duidelijk signaal hebben gezonden aan de leiding dat onderhandelingen over een non-raciaal, democratisch Zuid-Afrika geen bezigheid is die kan worden overgelaten aan politieke elites, of aan het koppel Mandela-De Klerk.

De 'vier zuilen' van de strategie

Het ANC heeft de bevrijdingsstrijd in het verleden omschreven als 'a protracted people's war in which partial and general uprisings would play an important role. Led by the ANC underground, mass and armed actions were to dovetail and merge in a process leading to seizure of power, in which the armed element would occupy a crucial place.'⁶ De praktijk zag er echter heel anders uit dan de officiële strategie. Er is weinig of geen coördinatie geweest tussen de beperkte militaire acties van het ANC en de opstanden en massale acties van de jaren '80, die al snel een eigen dynamiek ontwikkelden, nadat het UDF de eerste stoot had gegeven met zijn campagnes tegen de coöptatie van kleurlingen en Indiërs in het driekamer-parlement.

De conferentie herbevestigde dat de 'overdracht van de macht' inzet van de strijd blijft, en niet de 'machtsdeling' die de regering-De Klerk nu heeft

voorgesteld. Onderhandelingen zijn slechts een van de middelen die tot dit doel moeten leiden. De 'vier zuilen van de revolutionaire strategie' blijven overeind: zolang de overgang naar een nieuw Zuid-Afrika niet onomkeerbaar is geworden, zullen de gevechtseenheden van *Umkhonto we Sizwe* en ten minste een restant van het ondergrondse ANC gehandhaafd blijven. Maar de conferentie besefte ook dat 'terug naar de bush' nauwelijks kan gelden als een realistische optie en bestempelde daarom het jaar 1991 tot 'jaar van massa-actie'.

Veel leden hebben de indruk dat het ANC al te veel concessies heeft gedaan, nog voordat de eigenlijke onderhandelingen over een nieuwe grondwet zijn begonnen. Opschorting van de gewapende strijd was vooral emotioneel een ingrijpend besluit, ook al omdat onder de ANC-aanhang sprake is van een romantische overschatting van de successen van *Umkhonto we Sizwe*. Sinds de uitwijzing van *Umkhonto* uit Angola in januari 1989 stelt de gewapende strijd nauwelijks nog iets voor.

Op dit punt had Mandela enkele harde lessen te leren aan afgevaardigden die hun 'ultra-revolutionaire' opstelling baseerden op een overschatting van de machtspositie van het ANC. Met deze eerlijke uiteenzetting over kracht én zwakheden van de beweging heeft hij het onderhandelingsproces behoed voor een reeks onbuigzame ultimatum.

Tussen de onderdelen van de strategie heeft dus een verschuiving plaatsgehad: het accent ligt nu op massa-acties en het opbouwen van organisatiestructuren. Nu blijkt dat het ANC geen controle kan uitoefenen over het sanctiebeleid, is er reden te meer de aandacht te concentreren op massale acties. In de woorden van een ANC functionaris: 'De massa's zijn onze stormram, zowel ons verdedigingsmiddel als ons aanvalswapen.'⁷ Mobilisatie van de aanhang werd noodzakelijk geacht om de druk op de ketel te houden, maar ook om te voorkomen dat de leden zich buitengesloten voelen, terwijl de leiding zaken doet met de regering en met de 'captains of industry'.

Alliantiepolitiek

Twee niveaus van bondgenootschappen staan binnen het ANC ter discussie. In de eerste plaats is er de 'revolutionaire alliantie' met de South African Communist Party. Sinds medio 1990 maakt ook COSATU deel uit van dit bondgenootschap, maar het UDF is er welbewust buiten gebleven. In de tweede plaats wil

(6) *Advance to National Democracy Theses on Strategy and Tactics of the African National Congress*, National Consultative Conference 1990.

(7) *The Star*, 13 december 1990.

het ANC voor deze overgangperiode een 'breed patriottisch front' vormen met 'alle krachten die de fundamentele doelstelling van een verenigd, democratisch, non-raciaal en niet seksistisch Zuid-Afrika onderschrijven'.⁸

De rol van COSATU in het bondgenootschap bestaat tot dusver alleen op papier. In de praktijk komt het erop neer dat het ANC de beslissingen neemt. Bij de vakbonden, met hun traditie van onderhandelingsmandaten en terugrapporteren, valt veel kritiek te horen op deze gang van zaken. De alliantie met de SACP is vooralsnog boven discussie verheven, maar als er verkiezingen komen voor een parlement of een grondwetgevende vergadering, zal de SACP moeten besluiten of ze meedoet met een eigen lijst of zich blijft presenteren onder de noemer van het ANC. Jeremy Cronin, een van de SACP-ideologen, heeft nog een andere mogelijkheid geopperd: het ANC zou zich kunnen omvormen tot socialistische partij, om vervolgens met de SACP te fuseren. Hij haalt het historisch precedent van Cuba aan, waar Castro aanvankelijk de nodige afstand bewaarde tot de communistische partij, maar 'three or four years after the national democratic revolution, patriots like Castro realised that socialism was the direction in which they had to go or retreat from their goals'. Cronin signaleert een vergelijkbare ontwikkeling binnen het ANC. Veel activisten worden lid 'because they are nationalists and soon move from that position to become communists'. Voor het ogenblik echter ziet de SACP zich vooral in de rol van waakhond, 'in order to avoid a situation where the ANC wanders into a partnership with liberal and conservative formations in the political spectrum'.⁹

In zijn streven de regering te isoleren heeft het ANC toenadering gezocht tot *bantustan*-leiders, overheids personeel in *bantustans*, *chiefs* en zelfs tot leden van leger en politie in de thuislanden. Maar plaatselijke activisten blijven diepe achterdocht koesteren tegen *bantustan*-leiders en voelen weinig voor samenwerking met dezelfde mensen die verantwoordelijk zijn geweest voor massale detenties, voor vele doden en tal van gevallen van foltering en intimidatie.

Contacten met *chiefs*, die veel van hun legitimiteit hebben verloren sinds ze in de jaren '50 in het kader van de thuislandenpolitiek tot betaalde overheidsfunctionarissen werden gemaakt, zijn ook problematisch. Na de legalisering van het ANC hebben honderden zich aangemeld als lid bij het Congress of Traditional Leaders (Contralesa), een met het ANC verwante organisatie. Sommige *chiefs* hadden zich al langere tijd met het ANC geïdentificeerd, maar veel nieuwkomers beschouwen het lidmaatschap van Contralesa ongetwijfeld als een verzekeringspolis

voor hun positie onder een toekomstige regering. Tegelijkertijd worden in dorpen op het platteland bewonerscomités gevormd die bepaalde taken van de *chiefs* willen overnemen, zoals het beheer over de fondsen voor scholenbouw. Een andere stap in de richting van ondermijning van de positie van de *chiefs* was het rapport van de ANC's Land Commission, waarin werd aanbevolen alle wetgeving met betrekking tot de *chiefs* te schrappen.

De ANC-leiding heeft lering getrokken uit de ervaringen in Mozambique. Voorkomen moet worden dat er een voedingsbodemp van onvrede en vervreemding ontstaat, waarop Renamo-achtige organisaties kunnen inspelen. Tevens wil het ANC de onderhandelingspositie van de regering verzwakken door zoveel mogelijk groeperingen naar zijn eigen kamp over te halen. Dat getuigt van een vooruitziende blik, maar de vrees van veel activisten dat het ANC in dit proces van verbreding van karakter zal veranderen, is ook begrijpelijk.

Toenadering tot *bantustan*-leiders, *chiefs*, delen van het bedrijfsleven, onafhankelijke kerken enz. houdt niet in dat het ANC ook verwacht dat al deze groeperingen tot de beweging zullen toetreden. Voor het onmiddellijke doel, het isoleren van de regering, is het genoeg als ze deel willen uitmaken van een breed patriottisch front. Ook gelegenheidscoalities, die van samenstelling kunnen wisselen al naar gelang de kwestie die ter tafel komt, behoren tot de opties.

In het kader van de alliantie-politiek dient ook de relatie tussen het ANC en andere anti-apartheidsbewegingen, zoals het PAC (Pan Africanist Congress) en AZAPO (Azanian People's Organisation) aan de orde te komen. Het PAC heeft zich uitgesproken voor de vorming van een Verenigd Front, waarin 'alle organisaties van de onderdrukten' een gemeenschappelijke strategie zouden moeten uitstippelen. De PAC-leuze 'Peace among the Africans, war against the enemy', samen met de formele erkenning van Inkatha als een 'bevrijdingsbeweging', heeft de weg vrijgemaakt voor een aarzelend bondgenootschap tussen PAC en Inkatha. Tegelijkertijd is de kloof tussen PAC en ANC hierdoor vergroot.

Recente ontwikkelingen geven echter wat meer hoop op een *modus vivendi*. Evenals de regering-De Klerk heeft Inkatha-leider Gatsha Buthelezi zich gekeerd tegen de ANC-eis van de benoeming van een interim-regering en verkiezing van een grondwetgevende vergadering. Begin januari kwam het ANC met een nieuw voorstel: een conferentie van alle partijen waarop overeenstemming bereikt moet wor-

(8) *Advance to National Democracy*, a.w., noot 6.

(9) *New Nation*, 2-8 november 1990.

den over de grote lijnen van een nieuwe grondwet, en over de samenstelling van het lichaam dat belast zal worden met het opstellen ervan. Mandela liet de mogelijkheid open dat deze conferentie van alle partijen zich zou kunnen reconstitueren als grondwetgevende vergadering. De regering-De Klerk betuigde haar instemming, Inkatha hield zich in eerste instantie op de vlakte. Maar sinds zijn historische ontmoeting eind januari met Nelson Mandela, waarbij de ANC-leider het recht van Inkatha op een eigen delegatie aan de onderhandelingsstafel erkende, heeft Buthelezi zich flexibeler opgesteld.

PAC en AZAPO, die tot dusver afwijzend staan tegenover het onderhandelingsproces en het idee van een interim-regering, hebben zich wel met het ANC verenigd achter de eis voor de verkiezing van een constituerende vergadering. Zowel PAC als AZAPO blijft echter argwanend staan tegenover nauwere samenwerking met het ANC: ze vrezen te worden opgeslokt als 'junior partners' in een bondgenootschap. Daar is ook wel reden toe. Het ANC maakt er geen geheim van dat de beweging 'nationale hegemonie' nastreeft, en zich tot doel stelt 'to be seen more and more as representative of the interests of "the nation"/society as a whole'.¹⁰

Hoe kan dit 'hegemonisch project' worden verzoend met de lessen van Oost-Europa? Het afgelopen jaar is binnen het ANC en aanverwante organisaties een levendige discussie opgebloeid over begrippen als 'civil society' en 'tegenmacht'. Op de december-conferentie werd opnieuw gewezen op het belang van onafhankelijke vakbonden, *civics*, organisaties van vrouwen en van jongeren, enz.

Juist om deze reden had het UDF – een koepelorganisatie van honderden jeugdbewegingen, organisaties van scholieren en studenten, vrouwengroepen, *civics*, sportclubs en religieuze groepen – besloten om buiten de 'revolutionaire alliantie' van ANC, SACP en COSATU te blijven. Het UDF heeft zich het afgelopen jaar beraden over zijn toekomst, om uiteindelijk in maart 1991 te besluiten tot opheffing. De inzet van deze discussies over ontbinding van de beweging of voortbestaan in een nieuwe rol is van grote betekenis voor het democratisch gehalte van de post-apartheidsmaatschappij: het gaat hierbij om het belang van sterke, autonome maatschappelijke organisaties als tegenwicht voor de staatsmacht.

Popo Molefe, de algemeen secretaris van het UDF, gold als een uitgesproken vertegenwoordiger van een stroming die het UDF wilde omvormen tot een forum voor organisaties die deel uitmaken van de 'civil society'.¹¹ Het UDF zou dan een dienstverlenende, ontwikkelingsgerichte functie krijgen. *Civics*, die tot dusver ook een partijpolitieke rol hebben gespeeld,

moeten in de toekomst fungeren als autonome bewonerscomités, die opkomen voor de belangen van alle inwoners. Anderzijds gingen binnen het UDF ook stemmen op die pleitten voor ontbinding van het front, nu het zijn historische rol heeft vervuld. Er was een grote mate van overlapping tussen de leiding van ANC en UDF. De organisaties van vrouwen en jongeren binnen UDF-verband zijn vorig jaar al opgegaan in de ANC Youth League en de ANC Women's League, een fusieproces dat enigszins haaks staat op het streven naar handhaving van autonome maatschappelijke organisaties. Het argument van deze kant is dat het voortbestaan van al deze overlappende structuren een onnodig zwaar beslag legt op de schaarse middelen en mankracht. Bovendien bestond er gereede twijfel of het UDF, dat – terecht of ten onrechte – in brede kring werd beschouwd als de binnenlandse vleugel van het ANC, kon worden getransformeerd in een autonome koepelorganisatie. Verbreding van het UDF zou alleen mogelijk zijn als het zijn nauwe banden met het ANC zou loslaten, en als het zich niet langer zou identificeren met het 'Freedom Charter', de beginselverklaring die het ANC sinds 1956 aanhangt. Deze optie is wel besproken op de conferentie van UDF-gedelegeerden, maar het overheersende gevoel was dat het UDF gezien zijn verleden niet geloofwaardig zou zijn in de rol van de hoeder van de 'civil society'.

Maar het besluit tot opheffing ging gepaard met een oproep tot het vormen van een nieuwe sociale beweging, die deze 'waakhond-rol' zal kunnen vervullen onder enige toekomstige regering. Deze nieuwe beweging zou geen partijpolitieke banden moeten hebben en zou open moeten staan voor organisaties die in het verleden buiten de sfeer van UDF en ANC hebben geopereerd. Het initiatief voor de vorming van zo'n nieuwe beweging zou van 'de basis' moeten komen, niet van de huidige UDF-leiders.

Het bestaan van deze bonte verscheidenheid aan veelsoortige maatschappelijke organisaties zou Zuid-Afrika kunnen behoeden voor het risico dat een autoritair blank minderheidsbewind wordt opgevolgd door een autoritair non-raciaal meerderheidsbewind. Maar de discussies over de toekomst van het UDF en zijn eventuele opvolgers gaven ook aanleiding tot een nieuwe, nog onbeantwoorde vraag: moeten autonome belangengroepen wel worden georganiseerd in één sociale beweging op nationale schaal, of is dat juist onvereenigbaar met het concept van de 'civil society'?

(10) *Counter-revolution in the making, towards a common perception of violence in the transitional period*, National Consultative Conference 1990.

(11) Interview met Popo Molefe, 18 december 1990.